

Profesor
dr LJUBIŠA ADAMOVIC

Teorijski pristup ekonomskim aspektima specijalnog rata

Priloga
Ekonomski aspekti specijalnog rata dobijaju na značaju sa opte-
prihvaćenim stanovištem da je izbijanje otvorenog sukoba, naročito
ako bi taj sukob dobio karakter svetskog rata, bremenit rizikom
uništenja savremene civilizacije. Otuda nije slučajno što se vodeće
velike sile, uprkos cikličnim zahlađenjima međusobnih odnosa i
oživljavanju hladnoratovske atmosfere, uzdržavaju od direktnog
konfrontiranja koje bi moglo da dovede do njihovog međusobnog
oružanog sukoba. Permanentno stanje oružanih sukoba u pojedinim
delovima sveta, od završetka drugog svetskog rata naovama, i uz
angažovanje, po pravilu, nerazvijenih zemalja, a samo povremeno
velikih sila, takođe, nije dovelo do izbijanja direktnog oružanog su-
koba među njima. Umesto toga, obe supersile i mnoge druge zemlje
preduzimaju mere i koriste sredstva i metode specijalnog rata. U
skladu s ekonomsko-socijalnom strukturom zemlje i strukturom eko-
nomskih i neekonomskih činilaca koji mogu da se upotrebe u vođenju
specijalnog rata, vrši se izbor optimalne strategije, za čiju se reali-
zaciju, neretko, koriste i mere i sredstva ekonomskog pritiska.

Zavisnost — međuzavisnost i specijalni rat

Kada je reč o mogućnostima korišćenja sredstava ekonomske
politike za vođenje specijalnog rata, neophodno je da se raspravi,
pre svega, s teorijskog aspekta, odnos zavisnosti i međuzavisnosti

između pojedinih zemalja. Iako već sa pojmovnog stanovišta nema sumnje da je u pitanju bitna razlika između zavisnosti i međuzavisnosti, postoji osnova za tezu da je činjenica o sve većem korišćenju pojma međuzavisnost, a gotovo zanemarivanje upotrebe pojma zavisnost — bar kada je u pitanju oblast međudržavnih ekonomskih odnosa, što je najbolji dokaz da su nosioci metoda specijalnog rata uspeli da u propagandi osvoje određenu poziciju. U oblasti međunarodne ekonomije i to u širokom spektru koji obuhvata mnoge teorijske i primenjene discipline, sve se više govori o međuzavisnosti, a izbegava se upotreba termina zavisnost. To je posebno izraženo u literaturi razvijenih industrijskih zemalja Zapada. Međutim, takav pristup je masovan i u rečniku i publikacijama Ujedinjenih nacija, kao i u literaturi drugih, odnosno zemalja u razvoju. To je posledica činjenice da u savremenoj ekonomskoj literaturi dominiraju stanovišta građanske ekonomske teorije i da se u univerzitetskim i naučnim centrima razvijenih industrijskih zemalja priprema intelektualna elita sa svih kontinenata. U takvoj literaturi nastoji se da se svaki oblik ekonomske zavisnosti proglasi za uzajamnu zavisnost. Pri tome se prenebregava činjenica da je u velikom broju slučajeva ta uzajamna zavisnost asimetrična.

Međutim, kao i u svakom drugom ratu tako se i u specijalnom ratu, koji u svojoj genezi ima i fazu formulisanja ekonomske politike, kako unutrašnje, tako i spoljne, javljaju dve strane. Agresor, koji ekonomskom sadržinom specijalnog rata želi da ostvari dugoročne ciljeve podređivanja napadnute zemlje (uslovno rečeno) i koji nastoji da svoje dugoročne ciljeve prikaže u obliku apstraktnih formulacija koje, na prvi pogled, mogu da imaju samo apstraktno-teorijski značaj. Na drugoj strani je napadnuta zemlja koja na takve pritiske (na prvi pogled nevidljive) odgovara na način koji zavisi od strukture i karaktera nosilaca vlasti u toj zemlji.

Na osnovu dugogodišnjih istraživanja međunarodnih odnosa, moglo bi se zaključiti da se u odnosima razvijene — nerazvijene zemlje, daleko bolje ostvaruju interesi razvijenih zemalja, ako se brane terminologijom koja ima prizvuk jednakosti i ravnopravnosti. Tako je u ekonomskoj literaturi zanemarena upotreba termina zavisnost i nerazvijena zemlja, a umesto njih upotrebljavaju se termini međuzavisnost i zemlje u razvoju i kada odgovaraju i kada ne odgovaraju onome što treba da označe. Nosioci vlasti u manje razvijenim zemljama prihvataju, svesno ili nesvesno, te termine jer se njima otupljuje oštrica realnog sagledavanja ekonomskog položaja odre-

đene zemlje, a istovremeno se laska i nacionalnom egu tih zemalja i inflacionisanom mitu o sopstvenoj veličini i istorijskoj ulozi vođa, političkih stranaka, i slično, što zavisi od sistema političkih odnosa u određenoj zemlji.

Merenje ekonomske zavisnosti

Da bi se moglo govoriti što konkretnije o postojanju zavisnosti i međuzavisnosti između pojedinih zemalja, pa prema tome i o postojanju mogućnosti za korišćenje ekonomskih činilaca i sredstava u strategiji specijalnog rata, neophodno je da se utvrde dimenzije te zavisnosti, kako za zemlju agresora, tako i za napadnutu zemlju, naročito kada i ako ona nastoji da se, suočena sa specijalnim ratom, ne ponaša kao nemoćna žrtva, a posebno kada nastoji da u okviru svog manevarskog prostora traži izlaz i pruži otpor. Drugim rečima, javlja se problem merenja ekonomske zavisnosti, ili asimetrične međuzavisnosti kada je u pitanju pritisak veće, ekonomske snažnije, ili zemlje istih dimenzija, ali ekonomski razvijenije od napadnute (zavisne) zemlje. U tom pogledu je neophodno da se utvrde dimenzije svih relevantnih oblika ekonomskih odnosa kao što su: robna razmena; nevidljiva trgovina (razmena usluga); kretanje kapitala (razni oblici investicione saradnje); ekonomska pomoć; transfer tehnologije i drugi.

Utvrđivanjem materijalnih i vrednosnih dimenzija svakog od oblika ekonomske saradnje koji može da bude kanal preko kojeg zemlja A može da vrši ekonomski pritisak na zemlju B, neophodno je za zemlju A da zna do koje mere i u kojoj oblasti ima izgleda da, uz manje napore i manje izraženu agresivnost, ostvari povoljnije rezultate. To merenje potrebno je i za zemlju B koja treba, u razradi odbrambene strategije, da utvrdi mogućnosti za alternativna rešenja, bilo radi razvijanja strategije supstitucije uvoza, bilo diverzifikacije izvoza, snabdevanja, odnosno menjanja dobavljača, bilo da se razradom posebnog sistema odbrane u vidu smanjenja unutrašnje potrošnje, povećanja štednje i slično, bolje organizuje kako bi pritisak zemlje A izazvao što manje poremećaje u privredi i društvu zemlje B.

Svaki vid odbrane u specijalnom ratu, a posebno u onom koji se vodi u ekonomskoj oblasti, ima svoju cenu. Jedan element te cene su teškoće do kojih dolazi kada nacionalna privreda treba da se preorijentiše na snabdevanje iz drugih izvora. U nekim slučajevima to

može da bude relativno jednostavno, ako postoji konkurencija na svetskom tržištu i ako zemlja B raspolaže sredstvima, odnosno kupovnom moći čiji kvalitet i vrednost omogućuju angažovanje novog izvora snabdevanja. Međutim, koliko god da izgleda jednostavno, svako menjanje dobavljača u uslovima savremenog nivoa ekonomske razvijenosti može da znači veće troškove kada je u pitanju nabavka kapitalne opreme, obezbeđenje specifičnih sirovina i reprodukcioni materijala za konkretni proizvod, odnosno konkretni hemijsko-tehnološki postupak, a da i ne govorimo o transferu tehnologije koji treba da traje godinama i kojem se zemlja B mora dugoročno da izlaže kao realnim ili potencijalnim pritiscima od zemlje A. S druge strane, ako zemlja A, odnosno nosioci politike i organizatori specijalnog rata protiv zemlje B treba da se odluče o primeni određenih mera, oni moraju da izvrše gotovo sve analize kao i nosioci politike odbrane u zemlji B. Zemlja A, u ovom slučaju, mora da nađe odgovore na, bar dva, osnovna pitanja: 1) kakva je postojeća, aktuelna ekonomska situacija u zemlji B; i 2) koje su mogućnosti zemlje B da se relativno brzo preorijentiše na nove dobavljače, tj. partnere u pojedinim sektorima ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

Od mogućnosti iznalaženja relativno tačnih odgovora na ta dva pitanja, u zemlji A će se odlučivati da li da se preduzima specijalni rat protiv zemlje B, na koji način, u kojoj oblasti, kakvim intenzitetom itd.

Bitno je, takođe, da se ima na umu i u ovoj oblasti, razlika između pozitivnog i negativnog dejstva raznih oblika međunarodne ekonomske saradnje na stepen zavisnosti ili asimetrične međuzavisnosti dveju zemalja. Tako se, naročito u publikacijama za masovnu namenu, pa i u nekim tekstovima stručne sadržine, može da nađe shvatanje da je gotovo svaka linija ekonomske saradnje sa inostranstvom između ekonomski slabije i ekonomski snažnije zemlje identična sa zavisnošću koja implicira mogućnost relativno lakšeg vršenja pritiska snažnijeg na slabijeg partnera. Verovatno je, kako zbog jasnosti formalno-logičkog pristupa, tako i zbog istorijskog iskustva, ovakvo shvatanje dosta rasprostranjeno. Međutim, kada je u pitanju načelno razmatranje tog odnosa, može da se postavi i drugačija hipoteza: zahvaljujući intenzivnim ekonomskim odnosima sa inostranstvom, zemlja B (ekonomski slabiji partner) može da osnaži svoj položaj, jer ta saradnja omogućuje da se ubrza razvoj proizvodnih snaga u zemlji B, da se poveća zaposlenost, dohodak i ostale prateće pozitivne dimenzije tog lančanog procesa i da se, na osnovu pune zaposlenosti i poboljšanja uslova života, obezbedi ekonomska osnova

za jačanje nacionalne i socijalne kohezije i poveću spremnost da se pruži otpor svim vrstama agresije, od oružane borbe do otpora pritiscima u okviru specijalnog rata.

U ekonomskoj literaturi stepen zavisnosti jedne zemlje od spoljne trgovine meri se, uglavnom, stavljanjem u odnos vrednosti robne razmene sa inostranstvom prema ukupnom nacionalnom proizvodu (u slučaju Jugoslavije, prema društvenom proizvodu). Ukoliko je jedna zemlja razvijenija i nema jednostrane oblike robne razmene sa inostranstvom, bilo po pravcima, bilo po strukturi, uzima se u obzir celokupna spoljna trgovina, dakle i izvoz i uvoz. Međutim, postavlja se pitanje da li se na taj način može realno oceniti zavisnost zemalja u razvoju, a to znači ogromne većine savremenih država. Celokupna privredna stabilnost nerazvijenih zemalja skoro u celini zavisi, pre svega, od izvoza i prihoda koje određena zemlja ostvari u inostranim sredstvima plaćanja, te bi se na taj način merenje zavisnosti u spoljnoj trgovini moglo izvršiti po formuli:

$$STZ = \frac{\text{vrednost izvoza}}{\text{vrednost društvenog bruto-proizvoda}}$$

Drugim rečima, opredeljujući se za ovaj pristup, polazi se od činjenice da nerazvijene zemlje, po pravilu, ne raspolažu slobodnim sredstvima za međunarodna plaćanja, da po pravilu, nemaju deviznih rezervi i da stoga njihova kupovna moć zavisi prvenstveno od izvoza, onako kao što i celokupno stanje nacionalne privrede, zavisi od ostvarenih prihoda u izvozu.

Tipične nerazvijene zemlje imaju i usku strukturu izvoznih proizvoda i na taj način povećavaju ranjivost svoje nacionalne privrede u odnosu na objektivna nepovoljna kretanja u svetskoj privredi, ili u slučajevima da se ekonomski pritisak u okviru specijalnog rata vrši preko svetskog tržišta. Za to se mogu naći različiti primeri u prošlosti i danas. Privredna stabilnost zemlje B može da se ugrozi smanjenjem kupovina kritičnog artikla od čije prodaje zavisi njena privreda. Isto tako, može da se vrši pritisak na cenu izvozne robe zemlje B prethodnim formiranjem zaliha i naglim smanjenjem kupovina, ili snižavanjem poreskog opterećenja onom supstitutu koji postoji u zemlji A, ali je bio skuplji od proizvoda kupovanog u zemlji B. Jednostranom administrativnom merom, *unutrašnje* prirode, kao što je promena poreskih stopa, proizvod iz zemlje B može se naći u položaju nekonkurentnog artikla na tržištu zemlje A! Dakle, nije reč

o drastičnim merama kao što je primena kvota, raznih necarinskih barijera, tzv. tehničkih normi, sve do embarga. Naprotiv, u pomenutom primeru sve se dešava gotovo neprimetno, glatko, ne skrećući pažnju svetske javnosti, a ugrožava se osnovna ekonomska ravnoteža zemlje B.

Postoji još jedan argument koji dokazuje da je za nerazvijenu zemlju bolje da se u brojitelj navedene formule uzima samo vrednost izvoza, jer kada bi se unela i vrednost uvoza, uneo bi se i udeo transportnih troškova, osiguranje i slično, čime bi se dobila poboljšana slika, odnosno, stepen realne zavisnosti te zemlje od robne razmene sa inostranstvom bio bi prikazan u ublaženom obliku. Razvijeniji oblik formule, prema tome, izgledao bi ovako:

$$IZ_{BA} = V_{BA}/BDP_B, \quad \text{pri čemu je:}$$

IZ_{BA} = izvozna zavisnost zemlje B od zemlje A

V_{BA} = vrednost izvoza iz zemlje B u zemlju A

BDP_B = bruto društveni proizvod zemlje B

Za određene, specifične, analize pojedinih sektora i grana privrede zemlje B, zavisnost od spoljnog činioca može da se utvrdi na sličan način, samo što bi se tada upoređivala vrednost izvoza određene grane ili sektora privrede zemlje B sa ukupnom vrednošću proizvodnje u toj grani ili sektoru.

Zavisnost od inostranih investicija, odnosno od uvoza kapitala, naročito kada je reč o uvozu kapitala u direktnom obliku, predstavlja daleko složeniji odnos zemlje uvoznice i zemlje izvoznice. U onoj meri u kojoj je kretanje kapitala kompleksnije od kretanja robe, u toj meri se i problem merenja zavisnosti javlja u složenijem obliku. Pri direktnim investicijama privatnog kapitala, dolazi do transfera resursa u nekoliko vidova: a) finansijska sredstva u likvidnom obliku; b) kapitalna oprema; c) transfer tehnologije (određena tehnološka rešenja, metodi, postupci i procesi); i d) transfer jednog dela stručne radne snage, uključujući i organizatore i rukovodeće kadrove (tehnomenadžerski sloj).

Budući da se veze nacionalne privrede sa inostranstvom pri investiranju odražavaju u različitim dimenzijama, jer se u određenom trenutku neko strano preduzeće nalazi u fazi ulaska, drugo u fazi procesa investiranja, treće u probnoj proizvodnji, četvrto u uhdanoj proizvodnji i ostvarivanju profila koji pripada stranim vlasnicima itd., to je nemoguće merenje stranog uticaja i stepena zavisnosti

izvršiti na relativno jednostavan način kao što je slučaj sa robnom razmenom gde se uhodanom spoljnotrgovinskom statistikom sva kretanja prate u toku jedne kalendarske godine.

Zavisnost od inostranog kapitala treba da se sagledava najmanje sa dva stanovišta: (1) tekućeg priliva stranog kapitala (u zemlji B); i (2) dimenzije *akumulisanog* kapitala u posedu inostranih vlasnika (u zemlji B).

Priliv kapitala koji je u toku, može da se meri i upoređuje sa vrednošću investicija iz domaćih izvora, kako bi se utvrdile proporcije zavisnosti domaće, tj. nacionalne ekonomije od inostranstva, bilo u celini, bilo od pojedinih zemalja ili grupa zemalja. Ali, dok tekući priliv kapitala može relativno lako da se sagleda i izmeri, teškoće nastaju kada je reč o ukupnoj zavisnosti nacionalne privrede od inostranog kapitala. Tačno je da bi, u načelu posmatrano, i tu mogao da se stavi u odnos ukupni akumulisani kapital u rukama inostranih vlasnika sa ukupnom vrednošću kapitala u zemlji B. Međutim, malo je zemalja koje raspolazu podacima o ukupnom akumulisanom kapitalu u rukama inostranih vlasnika, a često nema ni solidnih osnova za procenu ukupnog raspoloživog domaćeg kapitala. Što je zemlja manje razvijena, to ona više oskudeva tim podacima, dok je u slučaju robne razmene sa inostranstvom relativno dostupna i merljiva razmena i najmanje razvijenih zemalja. Otuda se zavisnost od stranog kapitala ili tzv. investiciona zavisnost može relativno uspešno da sagleda i meri, jedino kada je u pitanju zavisnost od tekućeg priliva stranog kapitala. U tom slučaju mogla bi da se primeni sledeća formula:

$$IZ_{Bt} = \frac{(A_t - A_{t-1})}{BDA_t} \text{ pri čemu je:}$$

IZ_{Bt} = investiciona zavisnost zemlje B za godinu t ; A_t = vrednost direktnih investicija zemlje A u zemlji B za godinu t ; A_{t-1} = vrednost direktnih (privatnih) investicija zemlje A u zemlji B prethodne godine; BDA_t = domaća bruto-akumulacija u zemlji B u godini t .

Na ovaj način se u brojitelju oduzima knjigovodstvena vrednost stranih direktnih privatnih investicija (zemlje A u zemlji B) od ukupne knjigovodstvene vrednosti stranih privatnih investicija zemlje A u zemlji B u toku tekuće godine. Dobijena vrednost predstavlja zbir novih investicija i vrednosti sredstava amortizacionog fonda i reinvestiranih profita. Drugim rečima, ukoliko bi bio veći udeo tzv. distribuiranih profita, odnosno podeljenih profita u vidu dividendi

akcionarima, ili u vidu neinvestiranih sredstava u zemlji B, odliv stranog privatnog kapitala (u ovom slučaju u rukama vlasnika iz zemlje A) bio bi veći, pa bi zemlja B imala manje stranog kapitala, sa svim pozitivnim i negativnim posledicama takvog stanja.

Međutim, imajući na umu činjenicu da su podaci o kretanju privatnog kapitala daleko manje poznati i da se ne iskazuju realno iz više razloga, merenje zavisnosti od inostranog kapitala daleko je manje precizno u poređenju sa merenjem zavisnosti od robne razmene. Vlasnici stranog kapitala imaju mnogo razloga da budu, što je moguće više obazrivi i uzdržani u pružanju podataka javnosti. Neki od tih razloga su: nastojanje da se izbegne tzv. dvostruko oporezivanje; da se ne izaziva pažnja javnosti zemlje uvoznice kapitala; da se, naročito u uslovima opadanja investicione aktivnosti i povećanja nezaposlenosti u zemlji izvoznici kapitala, ne izaziva revolt domaće javnosti zbog odliva kapitala u inostranstvo i daljeg smanjenja investicione aktivnosti u zemlji izvoznici kapitala; itd.

Veliki broj nerazvijenih zemalja je u godinama posle drugog svetskog rata primao razne oblike vojne i *ekonomske pomoći* iz inostranstva, a neke zemlje i danas primaju tu pomoć. Razume se da je ta vojna, ekonomska, tehnička i svaka druga vrsta pomoći, jedan od latentnih kanala za vođenje specijalnog rata. To važi za pomoć u užem značenju (odnosno besplatnu pomoć ili poklon), i za pomoć šire shvaćenu (kao svaka poslovna transakcija koja se odvija po uslovima povoljnijim od tržišnih). Međutim, da li će se takve pomoći koristiti za vođenje specijalnog rata, zavisi, takođe i od procene stepena zavisnosti zemlje B, pre svega, stavljanjem u odnos ukupne vrednosti pomoći iz zemlje A sa vrednošću domaće akumulacije kapitala (u bruto-iznosu) u zemlji B.

Bez obzira kako se računa iznos pomoći, kada se taj iznos utvrdi i kada dođe do transfera iz jedne zemlje u drugu, za zemlju primaoca pomoći to suštinski znači dobijanje novih sredstava akumulacije bez izvoza protivvrednosti. Ali bilateralna ekonomska pomoć često se daje i u obliku hrane, odeće, medikamenata i sl. te se u nekim situacijama takva pomoć neće direktno odraziti na proces akumulacije u određenoj zemlji. To naročito važi za pomoć pruženu radi otklanjanja neposrednih ratnih pustošenja, ili posle elementarnih nepogoda. U većini slučajeva, međutim, i pomoć u naturi može da ima posredni efekat na podsticanje investicija, naročito ako se ima u vidu činjenica da bi bez sredstava primljenih u obliku pomoći zemlja primalac bila prinuđena da deo raspoložive akumulacije usmeri ka kupovini tih dobara, umesto ka investicijama. Kada je

reč o međunarodnim upoređenjima, odnosno izračunavanju koeficijenta zavisnosti od inostranih investicija za pojedine zemlje, ima razloga da se vrednost vojne pomoći ne unosi u brojitelj, zbog toga što se primanje takve pomoći na različite načine odražava na stanje privrede pojedinih zemalja.

Kvantifikovanje stepena zavisnosti zemlje B od zemlje A, a samim tim i njene osetljivosti na vođenje specijalnog rata ekonomskim sredstvima, može da pruži samo približno jasnu sliku stvarnog stanja i da olakša zaključivanje o relativnom stepenu zavisnosti zemlje B od drugih zemalja individualno posmatranih, ili da olakša dobijanje međunarodne skale zavisnosti u odnosu na jednu ili više velikih sila. Pri tome je i dalje otvoreno pitanje šta se smatra granicom zavisnosti. Postoje različita shvatanja. Mnogi smatraju odnos ekonomskih snaga kao donju granicu zavisnosti tj. kada jedna zemlja (B) u ukupnom zbiru koeficijenata zavisnosti, kako od robne razmene, tako i od inostranih investicija i programa pomoći dostigne iznos 15. Time je dat isti značaj svim oblicima ekonomske zavisnosti zemlje B od zemlje A, što ne mora u stvarnosti da bude uvek tačan odraz stvarne ekonomske zavisnosti. Drugim rečima, ako je zavisnost zemlje B u robnoj razmeri 10, ako ekonomskih programa pomoći nema, te je po toj osnovi zavisnost ravna nuli, i ako je investiciona zavisnost 5, onda njena ukupna ekonomska zavisnost od inostranstva, odnosno od zemlje A, iznosi 15. Međutim, za stvarni uspeh vođenja specijalnog rata u ekonomskoj oblasti, koeficijent zavisnosti od 5, u domenu investicija, može da bude daleko važniji nego što je njegova numerička vrednost. To se naročito dešava kada preko stranog kapitala treba da se obezbedi uvoz ključnih tehnoloških rešenja, ili uvoz one kapitalne opreme bez koje se ne mogu u doglednom roku aktivirati investicije, a koje se možda finansiraju i sa preko 95 odsto domaćim izvorima finansiranja.

Isto tako, ne postoji saglasnost o tome koliko godina treba da se manifestuje određen koeficijent zavisnosti, na primer od 15, da bi se zaključilo da takva zavisnost stvarno postoji. Ima osnova da se period od 4 do 7 godina uzima kao minimalno razdoblje, jer je većini ekonomski slabijih partnera u međunarodnim ekonomskim odnosima, a posebno nerazvijenim zemljama, potreban period od 4 do 7 godina da obezbede ostvarenje investicionih programa u pojedinim sektorima privrede.

Tako dobijeni koeficijenti zavisnosti mogu da budu indikativno značajni, ali su nedovoljni za procenu odbrambenih sposobnosti nacionalne ekonomije zemlje tj. kakav otpor ona može da pruži razli-

čitim metodama vođenja specijalnog rata ekonomskim sredstvima, zemlje A. Ostavljajući po strani subjektivno-psihološki i organizacioni činilac odbrane, isti koeficijent zavisnosti nema isto značenje za malu i izrazito nerazvijenu zemlju i za veliku zemlju, po teritoriji i stanovništvu, koja već ima izvesnu industrijsku osnovu, bez obzira što i dalje pripada grupi nerazvijenih zemalja. U zemlji sa velikim brojem stanovnika i velikim unutrašnjim tržištem daleko je složenije voditi specijalni rat ekonomskim sredstvima, nego u maloj zemlji koja je na istom stepenu ekonomske razvijenosti. S druge strane, numerički pokazatelj zavisnosti može da potvrđuje tezu o zavisnosti jedne zemlje (B) od druge (A), ali ako se radi o dvema razvijenim zemljama, koje su kapitalističke i imaju svojevrzne veze preko kretanja kapitala, onda teško može da se očekuje vođenje specijalnog rata zemlje A protiv zemlje B. Primer za takav slučaj je odnos između SAD i Kanade. Koeficijent zavisnosti Kanade od SAD prelazi 15, ali je ta zavisnost u uslovima visokog nivoa ekonomske razvijenosti obeju zemalja, pa ne može da se upoređuje sa zavisnošću Nikaragve, Liberije ili Indonezije od SAD. Isto tako, ekonomska zavisnost Argentine, Meksika i Brazila prelazi potrebni minimum, ali je mogućnost vođenja specijalnog rata ekonomskim sredstvima protiv tih zemalja daleko složenija i teža. Između ostalog i zbog toga što bi u takvoj situaciji moglo da dođe do određenog suprotstavljanja tih zemalja koje imaju i veliki broj stanovnika i veliko unutrašnje tržište, te bi rizik specijalnog rata uz dominantno korišćenje ekonomskih sredstava bio daleko veći. SAD bi mogle da rizikuju gubljenje određenih poslovnih interesa u tim zemljama i budući da je ishod specijalnog rata neizvesniji za SAD, odnosno poreda bi bila daleko skuplja, to su primorane da se uzdržavaju ili strogo vode računa da ne preteraju u ekonomskom pritisku iznad granice preko koje bi bio pojačan unutrašnji otpor nacionalne buržoazije i stanovništva u celini.

Ekonomska zavisnost — promenljiva kategorija

Za utvrđivanje stepena osetljivosti određene nacionalne privrede na eventualne akcije u okviru specijalnog rata, neophodno je da se permanentno prate promene u strukturi i dinamici privrednog razvoja određene zemlje i njenih ekonomskih odnosa sa inostranstvom, a posebno sa zemljama koje bi mogle da budu izvor ekonomske agresije i pritiska. U ekonomskoj teoriji česta je teza o ekonomskoj zavisnosti kao stalnoj kategoriji. Drugim rečima, kada

jedna zemlja postane jedanput ekonomski zavisna, ona perpetuira svoju zavisnost. Međutim, to ne mora da bude pravilo s obzirom na to da se komponente ukupne ekonomske zavisnosti menjaju iz godine u godinu. Isto tako, neke zemlje, u procesu svog privrednog razvoja mogu da smanje svoju ekonomsku zavisnost i osetljivost prema inostranstvu. Ono što se najčešće dešava je *menjanje oblika zavisnosti* uz nepromenjen ili uvećan intenzitet zavisnosti. Međutim, bilo bi netačno sa stanovišta objektivne ekonomske analize, a gotovo pogubno sa stanovišta borbe zemalja u razvoju za ekonomsku i političku emancipaciju da se ne sagledaju i postojeće moгуćnosti za oslobođenje od ekonomske zavisnosti. U pitanju je proces koji nije ni jednostavan ni kratkoročan, ali je moguć. To pokazuju primeri više zemalja na koje ne može da se vrši ekonomski pritisak radi postizanja određenih ekonomskih, političkih, vojnih i drugih prednosti. Primer jugoslovenskog otpora pritisku SSSR i zemalja istočne Evrope 1948—1953. i primer meksičke nacionalizacije industrije nafte 1938. ili banaka 1982. godine nisu usamljeni. Analiza zavisnosti pojedinih zemalja od snažnijih ekonomskih partnera pokazuje da postoji objektivna tendencija njenog dužeg održavanja ukoliko je koeficijent zavisnosti bio veći. To je logična posledica delovanja faktora *trajnosti* čime se struktura jedne nacionalne privrede čini sve više komplementarnom u odnosu na privredu ili privrede zemalja od kojih zavisi.

U nastojanju da smanji svoju ekonomsku zavisnost svaka zemlja primenjuje određene metode zavisno od njene strategije privrednog razvoja. U okviru te strategije može se izabrati put intenzivnijeg ekonomskog povezivanja sa inostranstvom. Na taj način, u određenim godinama, može se povećati stepen ekonomske zavisnosti da bi se skratio put privrednog razvoja i brže došlo do faze u kojoj će početi smanjivanje koeficijenta ekonomske zavisnosti od inostranstva. Kao i svaka druga i ovakva strategija ima elemente rizika, a u konkretnom slučaju može da se radi o natprosečno visokom riziku. Primere takve strategije razvoja pružaju Meksiko i Brazil u razdoblju od 1950. do 1960. godine, a Peru i Filipini u razdoblju od 1960. do 1970. godine koje su ekonomski zavisile, pre svega, od privrede SAD. Pokazuje se gotovo neizbežnim da male i nerazvijene zemlje koje nemaju uslova za primenu strategije uravnoteženog privrednog razvoja, ne mogu da pokrenu privredni razvoj i da ga dinamiziraju, ukoliko svesno ne prihvate sve opasnosti i rizike otvaranja svoje privrede, odnosno povezivanja sa inostranim centrima ekonomske, vojne i političke moći, kako bi došlo do transfera kapitala i tehnolo-

logije u njihovu zemlju, ubrzanja robne razmene i kako bi se probio tzv. začarani krug siromaštva. Mnogoljudne zemlje, koje imaju i veću teritoriju, imaju sa stanovišta činioca proizvodnje, osnovu za strategiju uravnoteženog razvoja i one mogu na dugi rok da razvijaju gotovo sve sektore, uključujući i sopstvena naučno-tehnička istraživanja radi razvijanja sopstvenih tehnoloških rešenja. Drugim rečima, i u ekonomskoj oblasti odbrana od specijalnog rata daleko je teža za malu i nerazvijenu zemlju. Malobrojnost stanovništva u uslovima ekonomskog siromaštva, obično ima dve posledice:

1) tendenciju ekonomske, političke i kulturne kapitulacije pred spoljnim pritiskom, razvijanje kompleksa totalne nemoći i inferiornosti u odbrani u svim oblastima. Korak dalje od takvog stanja je ne samo ekonomsko već i svako drugo potčinjavanje, bez obzira što je reč o, formalno-pravno posmatrano, nezavisnoj zemlji;

2) tendenciju zatvaranja i izolacije od negativnih delovanja radi zaštite od specijalnog rata. Na taj način mala i siromašna zemlja može da se zaštititi, ali je takva vrsta zaštite dvosekli mač, jer izolacija od loših uticaja znači i izolaciju od pozitivnih uticaja, kako iz kontakta za zemljom A koja vodi specijalni rat protiv zemlje B, tako isto i izolaciju od pozitivnih uticaja koji bi mogli da dođu i iz drugih zemalja koje ne vode specijalni rat protiv zemlje B.

Na osnovu takvog istorijskog iskustva javlja se u punom svetlu uloga politike nesvrstavanja, koja, pored ostalog, vodi borbu za primenu načela novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEP), a posebno, podržava tendencije *kolektivnog* oslanjanja na sopstvene snage nerazvijenih i nesvrstanih zemalja.

Proces oslobađanja od ekonomske zavisnosti i ranjivosti nacionalne privrede od spoljnog pritiska zahteva jasno formulisanu strategiju privrednog razvoja, bilo da je reč o zemlji koja je na najnižem nivou postojeće ekonomske razvijenosti, bilo da je u pitanju zemlja koja spada u tzv. novoundustrijalizovane zemlje (grupa od deset zemalja među kojima su Meksiko, Brazil, Jugoslavija itd.). U procesu formulisanja ciljeva razvoja javljaju se konflikti nezavisno od toga na koji se način ispoljavaju i da li se o njima raspravlja javno, na demokratski način, ili je to samo privilegija užih društvenih grupa ili malobrojnih pojedinaca. S obzirom na svrhu ovog priloga osvrnućemo se kratko na konfliktnost ciljeva strategije razvoja. Osnovno je pitanje čemu dati prednost: poljoprivredi, zanatskim delatnostima i sitnoj industriji, ili ići direktno u proces industrijalizacije? Ostavljajući po strani socijalne i klasno-imovinske interese u borbi za

davanje prednosti jednom od tri puta privrednog razvoja, i zadržavajući se samo na tzv. neutralnim i objektivnim argumentima, mogu se sagledati teškoće opredeljivanja za jednu od navedene tri mogućnosti.

Orijentacija na poljoprivredu znači da se najviše aktivira postojeći kapital, da se relativno brzo dolazi do povećanja proizvodnje hrane, čime se uz najmanje zaduživanje i uvoz kapitala rešava osnovni problem većine nerazvijenih zemalja. Podsticanjem razvoja domaće radinosti, zanatstva i radno intenzivne industrije može da se obezbedi visok stepen zaposlenosti, socijalna sigurnost, proizvodnja proizvoda za izvoz i mnogih drugih kojima se mogu zameniti inostrani proizvodi (supstitucija uvoza). Višak radne snage iz poljoprivrede dobija zaposlenje, izbegavaju se troškovi urbanizacije, krupni društveni poremećaji, nema velikih migracija stanovništva ni u okviru zemlje, a još manje prema inostranstvu. Industrijalizacija može da obezbedi zaposlenje velikom broju ljudi ali uz troškove urbanizacije, uvoz stranog kapitala, zaduživanje od inostranstva, često uz više stope rasta, ali sa izgledima da se zaostalost najbrže savlada. Pod pretpostavkom da se zemlja opredeli za strategiju razvoja putem ubrzane industrijalizacije, opet se javljaju novi konflikti, na primer: kojim granama treba dati prednost, kako obezbediti optimalnu lokaciju, da li industrija treba da bude orijentisana na supstituciju uvoza ili na ekspanziju izvoza, da li dati prednost lakoj ili teškoj industriji, da li radno intenzivnoj ili kapitalno intenzivnoj, itd. U čitavom procesu najteže je da se sve pozitivne i negativne karakteristike takvih odluka i izlaza iz konfliktnih situacija ispoljavaju gotovo, po pravilu *post festum*.

Zavisno od strategije privrednog razvoja i njenog uspeha u postizanju postavljenih ciljeva, ostvaruju se i određeni efekti i prednosti u odbrani od sprecijalnog rata vođenog ekonomskim sredstvima. Bez uspešnog rešavanja pomenutih dilema, ne može se očekivati da jedna zemlja smanji svoju ekonomsku zavisnost od inostranstva.

Imajući na umu složenost savremenih međunarodnih odnosa u celini, a ekonomskih posebno, proces harmonizacije ekonomske politike (unutrašnje i spoljne), spoljne politike i politike nacionalne bezbednosti dobija rastući značaj. Postaje sve teže povući oštru granicu između tih kategorija u uslovima koji nameću politizaciju privrede i sistema odbrane, ekonomizaciju politike i sistema odbrane i vođenje računa o elementima bezbednosti prilikom svakog značajnijeg poteza u ekonomskoj, unutrašnjoj i spoljnoj politici zemlje (zbog mogućnosti različitih interpretacija pojma *militarizacija* teško se

opredeliti za formulaciju kao što je *militarizovanje privrede i politike*, a ne bi bilo ni potpuno tačno, naročito u slučaju Jugoslavije, s obzirom na to da se sistem opštenarodne odbrane i društvene samozastite bitno razlikuje od standardnog pojma bezbednosti koja se postiže oružanim snagama).

Zemlja koja je izložena pritisku različitim metodama specijalnog rata vođenog ekonomskim sredstvima mora za takvu vrstu rata da razradi odgovarajući sistem odbrane, što se ne može postići bez intenzivnog prožimanja i vođenja računa, i to istovremeno o sva tri činioca o kojima je bilo reči. Činjenica je, međutim, da se često mogu naći školski primeri slabosti i daljeg povećanja ranjivosti prema spoljnom ekonomskom pritisku i to ne u vidu devijacionih ponašanja pojedinaca (korupcija, davanja poslovnih ili drugih podataka značajnih za odbranu), već i poteza u kojima učestvuje celokupni vladajući establišment, i to sa uverenjem da se vuče »pravi potez«. S obzirom na ograničen prostor dovoljno je da se skrene pažnja na samo dva primera iz savremene stvarnosti. Zemlja B (koja je u svim primerima u ovom prilogu u poziciji manje, nedovoljno razvijene zemlje, izložene pritisku različitim metodama specijalnog rata) ima, između ostalih, problem uredne otplate spoljnih dugova. Sve do 1980. godine taj se problem nije postavljao u izuzetno oštrom vidu. To ne znači da nije postojao, ali ni domaća ni svetska javnost to nije imala u vidu. Usled pogoršanja međunarodne ekonomske situacije i položaja mnogih zemalja, kao i usled dugog potcenjivanja problema zaduženosti, u 1981. godini taj problem se javlja u izrazito oštrom vidu. Na prvi pogled, normalno je što se javnost mobilise u sagledavanju oštine problema. Međutim, u odnosu na prethodno tretiranje tog problema, dolazi do uznemiravanja i domaće i strane javnosti i do gubitka poverenja u ekonomske mogućnosti zemlje, i to na niži nivo nego što objektivna situacija nalaže. Samim tim zaoštravaju se uslovi dobijanja novih kredita i smanjuje kreditna sposobnost zemlje, što očigledno nije bila namera onih koji su smatrali da javnost treba mobilisati na način kako je to učinjeno. Drugim rečima, javnost je trebalo mobilisati, ali ne na takav način.

Zemlja B je nekonkurentna na svetskom tržištu iz više razloga. Prihodi od izvoza se smanjuju. Postoji više razloga da se preduzmu mere za podsticanje izvoza. U uslovima demokratskog raspravljanja o velikom broju pitanja, pa i o ovom, u javnosti se putem sredstava masovnog informisanja raspravlja o neophodnosti »izvoziti ili umreti«, ili na hanzeatski način, čije je geslo bilo »*Navigare necesse est — vivere non necesse est*« (ploviti se mora — živeti se ne mora«).

Međutim, ako je to bilo dobro geslo za mobilizaciju zanatlija i trgovaca u uslovima izolacije i nepostojanja komunikacija, pa je to geslo važno samo za one kojima je namenjeno, u drugoj polovini dvadesetog veka, a naročito u pretposlednjoj deceniji, to je više nego pogrešno, ne samo sa stanovišta delovanja sistema informacija i mobilizacije savremenog čoveka i građanina već i sa stanovišta odbrane od specijalnog rata. Nije li normalno da se partneri zemlje *B* kada se nađu u pregovorima sa njenim izvoznikom nalaze u daleko povoljnijem položaju, znajući da im je sa najviših mesta skrenuta pažnja da se izvoziti — mora? Kakva je u tim uslovima pregovaračka pozicija kupaca u zemlji *A* kada pregovaraju sa prodavcima iz zemlje *B* znajući da on mora da proda? Nekada se za takvu informaciju moralo mnogo da plati, pa i sada u mnogim zemljama takve informacije se čuvaju kao svaka značajna komponenta sistema bezbednosti i odbrane u specijalnom ratu. Zar zemlja *B* nije dovoljno neravnopravna sa stanovišta tehničke opremljenosti? Ona ne može da se brani od različitih vrsta prikupljanja informacija o njoj od klasičnih do naj-savremenijih vidova. Čemu takvo otvaranje koje prelazi u totalno razotkrivanje slabih tačaka. Odgovori mogu da budu različiti i oni se nameću sami po sebi: 1) duboko uverenje da o *svim* pitanjima može da se javno raspravlja i da se tada dolazi do najboljih rešenja. Ali, u zemlji *B* se o manje značajnim pitanjima često rešava bez znanja javnosti; 2) nespretnost i neznanje. U tom slučaju, budući da zemlja *B* raspolaže velikim brojem potencijalno boljih timova za odgovarajuće funkcije (možda istih ili slabijih, ali je teško reći jer nemaju šansu), treba slabije zamenjivati boljima; 3) nedovoljno razrađen sistem mera nacionalne bezbednosti, tako da bezbednosno-odbrambeni činilac još nije postao deo načina života i načina mišljenja, što je neophodno ako zemlja *B* želi da sačuva svoju nezavisnost i ako ne želi da rizikuje da potpadne pod dominantan uticaj neke od sila ili njihovih blokova. U uslovima kada se u zemlji *B* ne poklanja dovoljna pažnja bezbednosnom faktoru, normalno je da i unutrašnji i spoljni neprijatelji nastoje da iskoriste prazninu. Dakle, ne treba da se bore da osvoje određeni prostor, budući da je taj prostor sa bezbednosnog stanovišta otvoren, napušten, slobodan.

Takvih primera ima i više, naročito ako se uđe u domen transfere tehnologije, kupovine licenci, geografske distribucije izvoza i uvoza. Bez obzira koji je od prethodno datih mogućnosti tačan, ili možda ima i nekih drugih mogućnosti, zaključak je da se kompleksnim uslovima vođenja specijalnog rata mora prilagođavati i sistem odbrane. U onom smislu u kojem je strategija specijalnog rata kao supstitucije oružane agresije složenija, uspešna odbrana može da se

zasniva pre svega na kompleksnom i interdisciplinarnom proučavanju ove materije radi postizanja višeg nivoa efikasnosti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Otuda treba pozdraviti akciju redakcije časopisa »Vojno delo« koja je dala inicijativu i uložila značajne napore u organizovanju okruglog stola o ovoj temi. To će, sigurno, doprineti daljim proučavanjima fenomena specijalnog rata, a time i učvršćenja bezbednosti Jugoslavije.

L i t e r a t u r a

Adamović Ljubiša: *Međunarodni ekonomski odnosi — savremene tendencije*, »Savremena administracija«, Bgd, 1981.

Janeway Eliot: *The Economics of Crisis: War, Politics and the Dollar*, Weybright & Talbey, New York, 1968.

Robbins Lionel: *The Economic Causes of War*, Fertig, New York, 1968.

Khorr Klaus: *Economic Interdependence and National Security* u knjizi »Economic Issues and National Security« u redakciji istog autora, izdavač National Security Education Program, Regents Press of Kansas, 1977.

Murdock A. Clark: *Economic Factor as Objects of Security: Economics Security and Vulnerability* — objavljeno u istoj zbirci radova.

Knorr Klaus: *International Economic Leverage and its Uses* — objavljeno u istoj zbirci.

Melman Seymour: *The Permanent War Economy*, Simon and Schuster, New York, 1974.

Pursell Carol W.: *The Military Industrial Complex*, Harper & Row, 1972.

Stein Arthur: *The Nation at War*, John's Hopkins University Press, 1980.

McKean Ronald N.: *Issues in Defense Economics*, Columbia University Press, New York, 1967.

Winter J. M.: *War and Economic Development*, Cambridge University Press, New York and Cambridge, 1975.